

УДК 785.7: 780.616.432: 781.68

DOI <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2019-28-2.2>*Габрієла Ласлівна Асталош*<https://orcid.org/0000-0002-5539-2713>

кандидат мистецтвознавства,

старший викладач кафедри камерного ансамблю та квартету

Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка

gabriella.astalosh@gmail.com

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ВИРАЗОВИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ФОРТЕПІАНО В КАМЕРНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ АНСАМБЛЯХ С. ЛЮДКЕВИЧА

Мета статті – на основі аналізу камерно-інструментальної спадщини С. Людкевича виявити особливості у трактовці фортепіано з огляду на еволюційні тенденції у сфері виразовості інструменту, зокрема, систематизувати стилеві особливості жанру у творчості С. Людкевича, визначити специфіку співвідношення та взаємодії інструментальних партій у цілісній тканині творів, дослідити специфіку у трактовці фортепіанних партій, сформулювати основні виконавські проблеми та складності. **Методологія дослідження** полягає у застосуванні загального наукового принципу об'єктивності. Основними методами у дослідженні стилевих особливостей трактування камерно-інструментального жанру в творчості композитора виступили: історичний, джерелознавчий, аналітичний, структурно-логічний та метод теоретичного узагальнення. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що на основі здійсненого музикознавчого та виконавського аналізу зразків зазначеного жанру вперше виявлено основні тенденції фортепіанної виразовості у камерно-інструментальній у спадщині С. Людкевича. Систематизовано стилеві особливості жанру у творчості митця, визначено принципи співвідношення та взаємодії інструментальних партій у цілісній тканині творів, досліджено специфіку у трактовці фортепіанних партій, сформульовано основні виконавські проблеми та складності. **Висновки.** Доведено, що розуміння композитором специфіки ансамблевого музикування, котре базується на критеріях спільності, цілісності виконавського процесу, взаємодоповнення та взаємопроникнення індивідуальних партій сприяло трактуванню камерно-інструментального жанру з орієнтацією на рівноправність учасників ансамблю. Водночас, формуючи у своїх камерно-інструментальних творах новий тип специфічно ансамблевого виконавства, С. Людкевич значно розширив виразові можливості фортепіано. Тому всі партії беруть активну участь у розвитку музичного матеріалу, в драматургії композиції і формують єдину, неподільну фактуру твору.

Ключові слова: камерно-інструментальний жанр, стилеві особливості, виразові можливості, фортепіано.

Atalosh Gabriella, PhD in Arts, Senior Lecturer of Chamber Ensemble and Quartet Department of Mykola Lysenko Lviv National Music Academy.

The main tendencies of piano expressive possibilities in the chamber-instrumental ensembles of S. Lyudkevych

The purpose of the article is on the basis of analysis of S. Lyudkevych's chamber-instrumental heritage to reveal peculiarities in the interpretation of the piano in view of the evolutionary tendencies in the field of expressiveness of the instrument, in particular, to systematize the style features of the genre in S. Lyudkevych's work, to determine the specifics of the correlation and interaction of instrumental parts in the integral texture of works, to investigate the specifics in the interpretation of piano parts, to formulate the main performance problems and complexities. **The methodology of the study** is applying the general scientific principle of objectivity. The main methods in the study of stylistic features of interpretation of the composer's chamber-instrumental works were: historical, source-study, analytical, structural-logical and the method of theoretical generalization. **The scientific novelty of the work:** for the first time on the basis of musicological and performing analysis of examples of the mentioned genre the main tendencies of piano expression in the chamber-instrumental legacy of S. Lyudkevych were revealed. There were systematized the stylistic features of the genre in the artist's work, the principles of the correlation and interaction of instrumental parts in the integral texture of works were determined, the peculiarities in the interpretation of piano batches were described, the basic executive problems and complexities were formulated. **Conclusions.** There was proved that the composer's understanding of the specifics of ensemble music production, based on the principles of community, integrity of the performing process, complementarity and interpenetration of individual parts contributed the interpretation of the chamber-instrumental genre with an orientation towards the equality of the members of ensemble. At the same time, forming in his chamber-instrumental works a new type of specifically ensemble performance, S. Lyudkevych significantly expanded the expression of piano. Therefore, all parts are actively involved in the development of musical material, in the playwriting of the composition and form a single, indivisible texture of the work.

Key words: chamber-instrumental genre, stylistic features, expressive possibilities, piano.

Асталаш Габриєлла Ласловна, кандидат искусствоведения, старший преподаватель кафедры камерного ансамбля и квартета Львовской национальной музыкальной академии имени Н. В. Лысенко.

Основные тенденции выразительных возможностей фортепиано в камерно-инструментальных ансамблях С. Людкевича

Статья посвящена комплексному изучению проблемы фортепианной выразительности в камерно-инструментальных произведениях С. Людкевича. **Цель статьи** – на основе анализа камерно-инструментального наследия С. Людкевича выявить особенности в трактовке фортепиано,

учитывая эволюционные тенденции в сфере выразительности инструмента, в частности, систематизировать стилевые особенности жанра в творчестве С. Людкевича, определить специфику соотношения и взаимодействия инструментальных партий в целостной ткани произведений, исследовать специфику в трактовке фортепианных партий, сформулировать основные исполнительские проблемы и сложности. **Методология исследования** заключается в применении общего научного принципа объективности. Основными методами в исследовании стилевых особенностей трактовки камерно-инструментального жанра в творчестве композитора выступили: исторический, источниковедческий, аналитический, структурно-логический и метод теоретического обобщения. **Научная новизна** работы заключается в том, что на основе проведенного музыкаловедческого и исполнительского анализа образцов указанного жанра впервые выявлены основные тенденции фортепианной выразительности в камерно-инструментальном наследии С. Людкевича. Систематизированы стилевые особенности жанра в творчестве художника, определены принципы соотношения и взаимодействия инструментальных партий в целостной ткани произведений, исследована специфика в трактовке фортепианных партий, сформулированы основные исполнительские проблемы и сложности. **Выводы.** Доказано, что понимание композитором специфики ансамблевого музицирования, основанного на критериях общности, целостности исполнительского процесса, взаимодополнения и взаимопроникновения индивидуальных партий способствовало трактовке камерно-инструментального жанра с ориентацией на равноправие участников ансамбля. В то же время, формируя в своих камерно-инструментальных произведениях новый тип специфически ансамблевого исполнительства, С. Людкевич значительно расширил выразительные возможности фортепиано. Поэтому все партии активно участвуют в развитии музыкального материала, в драматургии композиции и формируют единую, неделимую фактуру произведения.

Ключевые слова: камерно-инструментальный жанр, стилевые особенности, выразительные возможности, фортепиано.

Актуальність теми роботи. В історії музики Галичини значуще місце належить постаті Станіслава Людкевича, який став одним з основоположників професійного музичного мистецтва краю. Митець сміливо плекав ідеї щодо професійної освіти та організації осередків музичного життя, сам докладав чимало зусиль для їхньої реалізації. У своїй композиторській творчості С. Людкевич заклав міцний фундамент для розвитку багатьох жанрів на теренах західноукраїнської музики. Міцно засвоївши кращі західноєвропейські музичні традиції, він створив свій власний стиль, велику роль приділяючи національній природі музики, глибоко досліджуючи українську музику та фольклорні джерела. Отже, спадщина

цього музиканта постає важливою ланкою в еволюції професійного музичного мистецтва не тільки західного регіону, але й цілої України. На жаль, за безсумнівної вагомості творчості композитора у вітчизняному мистецтві, спостерігаємо й певні прогалини у її вивченні. До зазначеної тематики крізь призму цілісного вивчення творчості С. Людкевича звертались такі вагомі українські науковці, як Л. Кияновська [4], С. Павлишин [7], у контексті національного мистецтва – О. Козаренко [6] та української камерно-інструментальної музики – В. Клиш [5], В. Андрієвська [1], Т. Слюсар [8], дослідженню фортепіанної творчості присвячені праці Г. Брилинської-Блажкевич [2] та інших. Однак малодослідженим залишається цілий пласт камерно-інструментальних творів композитора. В цьому полягає **актуальність** статті, яка присвячена виявленню їх основних тенденцій та особливостей в контексті національного різновиду жанру.

Мета дослідження – на основі аналізу камерно-інструментальної спадщини С. Людкевича виявити особливості у трактовці фортепіано з огляду на еволюційні тенденції у сфері виразовості інструменту. Мета сформувала наступні **завдання**: систематизувати стильові особливості жанру у творчості С. Людкевича, визначити специфіку співвідношення та взаємодії інструментальних партій у цілісній тканині творів, дослідити специфіку у трактовці фортепіанних партій, сформулювати основні виконавські проблеми та складності.

Виклад основного матеріалу. Творчий шлях митця є надзвичайно барвистим та цікавим. Композиторську діяльність С. Людкевич розпочав самостійно, без ґрунтовної професійної підготовки, все ж його твори завжди вирізнялися високою майстерністю. Вперше в історії галицької музики він звертається до складних циклічних форм симфонічного та камерного жанру, заклавши міцний фундамент для розвитку цих жанрів на теренах західноукраїнської музики. Як і у музикознавчих дослідженнях, так і у композиторській творчості С. Людкевич часто спирається на досягнення німецьких науковців та видатних музикантів, чия спадщина імпонувала його власним принципам. Насамперед помітний вплив на формування його творчої особистості мала музика Ф. Шуберта, Ф. Мендельсона, Р. Шумана, Й. Брамса, Р. Вагнера.

Умовно творчість композитора музикознавці (зокрема, Л. Кияновська) поділяють на три етапи розвитку, все ж про-

відною протягом цілого творчого шляху митця визначають пізньоромантичну орієнтацію. Еволюція стилю помітна у підході до фольклору. Якщо на перших етапах творчості народні джерела сприяють національному колориту творів, то внаслідок дедалі глибшого теоретичного вивчення специфіки українського фольклору композитор вже не просто органічно вводить в музику його елементи, а йде набагато далі, маючи на меті відобразити національну українську ментальність.

Найбільш плідно у творчості С. Людкевича представлені жанри симфонічної, вокально-симфонічної, хорової музики. Однак не менш цікавими і цінними є камерні твори, зокрема камерно-інструментальні ансамблі. Їх у творчому доробку композитора досить небагато, це (за винятком кількох транскрипцій власних творів) – *«Ноктюрн» для скрипки, віолончелі та фортепіано*, ще одне *Фортепіанне тріо* та *Скрипкова соната*. Сильові особливості камерно-інструментального жанру С. Людкевича відображають його творчі спрямування. На фоні нечисленних зразків камерно-інструментальних ансамблів композиторів-аматорів західної України кінця XIX–I пол. XX ст. твори митця вирізняються майстерністю, професіоналізмом, розумінням специфіки жанру.

Першим оригінальним твором для камерно-інструментального ансамблю за участю фортепіано став *«Ноктюрн» для скрипки, віолончелі та фортепіано*, написаний ще в ранні роки творчості С. Людкевича. Очевидно робота над ним велася протягом кількох років, і остаточно він був завершений у 1914 р., як свідчить у своєму дослідженні С. Павлишин [7, с. 42]. У творі композитор не просто використовує цитати пісень (в основі тріо лежать дві українські народні пісні – «Ой не світи, місяченьку» та «Ой зійди, зійди, ясен місяцю»): в ньому відбуваються значні видозміни та перевтілення музичних образів завдяки барвистій гармонії та переплетенню контрастних підголосків. «Ноктюрн» позначений оригінальністю вирішення форми: це одностайна композиція синтетичного типу, в якій поєднуються ознаки тричастинної форми, елементи сонатної форми, риси поеми. Звернення до жанру ліричної пісні визначило загальний характер твору.

Фортепіанні партії камерно-інструментальних творів цього автора постають у повноті виразових засобів, притаманних письму композитора. Визначальною її рисою стає багатоплановість. У своїй основі фортепіанна фактура

є гомофонно-гармонічною, все ж вона містить ознаки багатоголосся, які пов'язані із традиціями народного хорового співу й органічно проникають в інструментальну музику композитора. Орієнтація С. Людкевича на жанр ліричної пісні також позначилась на особливостях фортепіанної фактури: для неї притаманна мелодизація всіх її елементів.

Загалом індивідуальний стиль камерно-інструментальних ансамблів С. Людкевича сформувався під впливом цілого комплексу різноманітних тенденцій. Визначимо основні з них: а) особливості українського фольклору; б) творчі засади М. Лисенка; в) західноєвропейські романтичні традиції. Значний вплив на формування фортепіанних камерно-інструментальних ансамблів композитора мала творчість австрійських та німецьких композиторів-романтиків (Ф. Шуберта, Ф. Мендельсона, Р. Шумана, Й. Брамса), а також представників інших національних композиторських шкіл (П. Чайковського, Ф. Шопена, Ф. Ліста). Це підтверджують такі риси стилю: використання форм та жанрів, притаманних романтичній добі; багатство художньо-образної сфери, занурення у світ людських переживань; використання елементів національного фольклору; збагачення фактурних особливостей та виразових можливостей інструментів. У своєму дослідженні Г. Брилинська-Блажкевич [2] вказує, які саме художньо-виразові засоби, сформовані у творчості представників європейського романтизму, стали близькими індивідуальному стилю цього українського композитора. Це, зокрема: проникнення вокальних жанрів в інструментальні композиції (вплив Ф. Шуберта); проспіваність всіх голосів фактури (полімелодика Ф. Шопена); перевага варіаційних форм та варіантно-варіаційного типу розвитку матеріалу, винахідливість у сфері фортепіанної фактури (вплив Ф. Мендельсона); насичена фортепіанна фактура та перевага багатоголосного викладу з тяжінням до індивідуалізації голосів (фактурні особливості творів Р. Шумана, Й. Брамса); відображення багатства внутрішнього світу людини через глибокий психологізм образів (музично-психологічні портрети Р. Шумана); увага до наскрізного типу розвитку, використання наскрізних форм (творчі засади Ф. Ліста); вивчення інтонаційних особливостей рідної мови та їхнє проникнення в музичну тканину творів, органічне поєднання слов'янських мовних інтонацій та елементів національного фольклору з досягненнями захід-

ноєвропейських музичних традицій (вплив П. Чайковського, М. Лисенка).

Синтезуючи вищезазначені ознаки з особистісним підходом та розумінням музики, С. Людкевич створив власний композиторський стиль та заклав міцний фундамент для розвитку багатьох жанрів в українській музиці. Зазначимо, як проявляються засоби виразності у творах композитора: 1) мелодика є основним засобом виразності, вона синтезує в собі національні та європейські пізньоромантичні ознаки; звернення до побутової пісні та романсу породжує мелодії кантиленного типу; зустрічаються елементи речитативності та декламаційності; 2) ладо-гармонічна мова поєднує в собі ознаки українського фольклору та романтичної барвистості; тяжіння композитора до наскрізної мелодизації спричинило поліфонізацію гомофонної фактури; 3) ритміка часто має імпровізаційний характер, вона породжена примхливістю мелодичних ліній та специфікою народного музикування; 4) варіантно-варіаційний тип розвитку музичного матеріалу теж пов'язаний з опорою на особливості народної музики; 5) форма творів С. Людкевича зовні зберігає класичні риси, однак тяжіння композитора до наскрізного та варіаційного типів розвитку породжує певну складність: з одного боку, зростає значущість окремих епізодів, які розкривають широкий спектр художніх образів, з іншого – виникає проблема цілісності твору, яка вимагає логіку побудови форми та вірне розташування смислових акцентів.

В результаті комплексного дослідження камерно-інструментальної спадщини композитора доходимо висновку, що фортепіанна фактура камерно-інструментальних творів С. Людкевича поєднує «...загальноромантичні тенденції до смислової багатоплановості та поліфонізації фактури, характерними для народно-підголоскового співу, а також хорового виконавства» [2, с. 90]. Тенденція до мелодизації всіх елементів фактури сприяла створенню особливого типу фортепіанної фактури у творах композитора. Прагнення до проспіваності і виразності всіх голосів фактури спричинило перевагу неімітаційної підголоскової поліфонії, що бере свої початки від народного хорового виконавства. Мелодизація супроводу, гармонічного заповнення та різноманітних імпровізаційних віртуозних пасажів, породжених специфікою народних інструментальних награвань, дає змогу визначити фортепіанну фактуру творів С. Людкевича як полімелодичну.

Зазначимо найбільш вживані технічні та фактурні фортепіанні прийоми у творах композитора: 1) акордовий та хоральний виклад музичного матеріалу з індивідуалізацією всіх голосів; 2) унісонний рух голосів та октавна техніка; 3) широкі арпеджіо та арпеджіоподібні пасажі-перебіги на кілька октав; 4) гамоподібні та позиційні пасажі; 5) прийоми чергування рук; 6) прийоми мартельато та тремоло; 7) подвійні ноти. Проте будь-які засоби фортепіанного письма у творах С. Людкевича продиктовані безпосередньо художньо-образними завданнями, змістом, їх жанровою природою та безпосереднім зв'язком з фольклором. Загалом у камерно-інструментальних ансамблях С. Людкевича відчувається тяжіння до камерності у висловлюванні, хоча подекуди фактура творів композитора не позбавлена віртуозності, а отже, потребує майстерного володіння інструментами.

Серед основних виконавських особливостей, які водночас породжують певні складнощі для піаніста, розглянемо особливості фразування, інтонування, агогіки, артикуляції, педалізації, туше. Визначальну роль у формуванні творчості композитора відіграла пісенність, породжена традиціями хорового співу та українського фольклору. Тому важливо зазначити, що ідеалом звучання фортепіано в камерно-інструментальних ансамблях С. Людкевича, як зрештою і для інших інструментів, стає співучість. Відтворення співу голосу (точніше, ансамблю голосів) та максимальне наближення до нього – основне завдання виконавців, яке і визначає специфіку всіх виразових засобів. Однак фактура не втрачає своєї «фортепіанності», тобто максимально пристосована для виконавства, що свідчить про глибоке знання фактурних традицій, виразових та технічних можливостей інструмента. Використання елементів української пісні, а часом і точне її цитування, відтворення мовних інтонацій сприяє особливостям фразування та артикуляції. Пісенна природа мелодій породжує фрази довгого дихання. Водночас кожна інтонація вимагає випуклої вимови, тому великого значення набувають артикуляційні ліги, вони спонукають виконавців до «промовляння» кожної найменшої музичної інтонації. Артикуляційні завдання ускладнюються й особливостями фактури, яка характеризується індивідуалізацією всіх голосів. Наскрізна пісенність сприяє перевазі плавного руху та легатній грі. Досягненню таких виконавських завдань допомагає м'яке туше та плавне голосоведення. Музична мова творів композитора

вимагає і гнучкої агогіки. Фортепіанні камерно-інструментальні твори композитора передбачають використання піаністостом можливостей педалі, яка має підкреслювати гармонічне багатство музики, сприяти плавному веденню мелодичних ліній, а також допомагати відтворенню тембрів для досягнення певних образів. Орнаментика у творах С. Людкевича представлена у вигляді мелодизованих пасажів та фігурацій. Динамічне нюансування досить різноманітне, від *ppp* в до *fff* в кульмінаційних епізодах. Однак улюбленою для композитора є сфера від *mp* до *mf*. Найтипівішими є хвилеподібні динамічні нарощання та спади.

Висновки. С. Людкевич започаткував жанр камерно-інструментального ансамблю в професійній музиці на Західній Україні і дав поштовх для його подальшої еволюції. Митець у своїй творчості прагнув на основі засвоєних кращих європейських традицій створити жанр українського камерно-інструментального ансамблю, збагачуючи його національною самобутністю. Розуміння композитором специфіки ансамблевого музикування, що базується на критеріях спільності, цілісності виконавського процесу, взаємодоповнення та взаємопроникнення індивідуальних партій сприяло трактуванню камерно-інструментального жанру з орієнтацією на рівноправність учасників ансамблю. Тому всі партії беруть активну участь у розвитку музичного матеріалу, в драматургії композиції і формують єдину, неподільну фактуру твору. Водночас, формуючи у своїх камерно-інструментальних творах новий тип специфічно ансамблевого виконавства, С. Людкевич значно розширив виразові можливості фортепіано. Проте композиторська спадщина митця надзвичайно багатогранна та барвиста. Вивчення специфіки жанрів та їх особливостей у контексті стилю цього автора – важлива ланка в історії національного музичного мистецтва загалом. Прискіпливої уваги музикознавців потребують й інші жанри творчості композитора, особливо камерно-вокальна та інструментальна, які досі залишаються недостатньо вивченими.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрієвська В.В. Камерно-інструментальний ансамбль у творчості львівських композиторів ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. мист. : 17.00.03 / Львів. нац. муз. акад. ім. М.В. Лисенка. Львів, 2010. 21 с.
2. Брилинська-Блажкевич Г. Фортепіанна творчість Станіслава Людкевича. До 120-річчя від дня народження композитора. Львів, 1999. 125 с.

3. Кашкадамова Н. Фортепіанне мистецтво у Львові : Статті. Рецензії. Матеріали. Тернопіль : Астон, 2001. 400 с.
4. Кияновська Л. Стилєова еволюція галицької музичної культури XIX–XX ст. Тернопіль : Астон, 2000. 339с.
5. Клин В. Фортепіанна музика С. Людкевича. *Музика*. 1979. № 1. С. 7–9.
6. Козаренко О. Деякі тенденції розвитку національної музичної мови у першій третині XX ст. *Українське музикознавство*. 1998. Вип. 28. С. 144–154.
7. Павлишин С. Станіслав Людкевич. Київ : Музична Україна, 1974. 54 с.
8. Слюсар Т.М. Львівська камерно-інструментальна соната в історико-стилєовій парадигмі жанру : автореф. дис. ... канд. мист: 17.00.03 / Львів. нац. акад. ім. М.В. Лисенка. Львів, 2009. 20 с.

REFRENSSES

1. Andrijevska, V. (2010). Chamber-instrumental ensemble in Lviv composers' works of the twentieth century. Extended abstract of candidate's thesis. Lviv [in Ukrainian]
2. Brylynska-Blazhkevych, H. (1999). Stanislav Lyudkevich's piano work. To the 120th anniversary of the composer's birthday. Lviv [in Ukrainian]
3. Kashkadamova, N. (2001). Piano Art in Lviv : Articles. Reviews Materials. Ternopil: Aston [in Ukrainian]
4. Klyn, V. (1979). Piano music by S. Lyudkevych. *Muzyka*, 1, 7-9 [in Ukrainian]
5. Kozarenko, O. (1998). Some tendencies of the development of the national musical language in the first third of the twentieth century. *Ukrajinsjke muzykoznavstvo*, 28, 144-154 [in Ukrainian]
6. Kyjanovska, L. (2000). Stylistic evolution of Galician musical culture of the XIX-XX centuries. Ternopil: Aston [in Ukrainian]
7. Pavlyshyn, S. (1974). Stanislav Lyudkevych. Kyiv: Muzychna Ukrajinna [in Ukrainian]
8. Slyusar, T.M. (2009). Lviv chamber-instrumental Sonata in the historical and stylistic paradigm of the genre. Extended abstract of candidate's thesis. Lviv [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 10.04.2019 р.